

Яна Солонько

студентка гр. ФПФМ-22,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: к.е.н., доцент Віктор Русін

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ

В умовах значного погіршення соціально-економічного стану в Україні, спричиненого російською агресією і веденням повномасштабної війни, суттєва кількість населення має потребу у державній підтримці і соціального захисту, зокрема у вигляді державного пенсійного страхування. Відмітимо, що система солідарного державного пенсійного страхування в Україні ще у період до початку війни перебувала в стані кризи. Після початку війни дана ситуація поглибилася в частині скорочення чисельності економічно активного населення, яке забезпечувало сплату внесків до пенсійного фонду через зовнішню міграцію, втрату робочих місць та внаслідок мобілізації і виникнення загрози їх життю і здоров'ю [4].

Проведемо аналіз джерел формування доходів бюджету Пенсійного фонду України у динаміці 2021-2022 років (див. табл. 1). Відмітимо, що аналіз формування та використання коштів бюджету Пенсійного фонду України нами проведено за період 2020-2022 років за підсумками року та за 9 місяців 2023 року, адже Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2023 років (12 місяців) ще не оприлюднено на офіційному сайті Пенсійного фонду України.

Відповідно до діючих сьогодні законодавчих актів в Україні «джерелами формування коштів Пенсійного фонду є: власні надходження, кошти Державного бюджету України, інші види доходів, не заборонені законодавством України» [3]. До власних надходжень бюджету Пенсійного фонду України відносять:

- «суму єдиного внеску, що розподілена на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- кошти банків за користування тимчасово вільними коштами Пенсійного фонду України;
- кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій (за списком № 1);
- кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій (за списком № 2);
- кошти на виплату пенсій іноземним пенсіонерам, які проживають на території України;
- плата ЄСВ за деякі категорії застрахованих осіб та покриття недоотриманої суми коштів від застосування пільгового розміру ЄСВ, передбаченого Законом України «Про збір та облік ЄСВ».

До складу фінансових ресурсів Державного бюджету України, які надходять до бюджету Пенсійного фонду України, зараховують:

- «пенсійне забезпечення військовослужбовців, виплата пенсій, надбавок і підвищень, призначених за різними пенсійними програмами;
- покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України;
- погашення заборгованості з пенсійних виплат за рішеннями суду;
- виплата одноразової грошової допомоги у зв'язку з негативними наслідками поширення на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, з урахуванням витрат, пов'язаних з її виплатою та доставкою» [3] (додано у 2020 році).

У 2020 році додалось ще одне джерело доходів бюджету Пенсійного фонду України, а саме: кошти « фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками для надання одноразової матеріальної допомоги застрахованим особам, які можуть втратити доходи у разі повної заборони сфери їх діяльності внаслідок посилення обмежувальних заходів» [2].

До доходів бюджету Пенсійного фонду віднесено також збори на обов'язкове державне пенсійне страхування з різних видів господарських операцій, а саме:

- операцій з продажу ювелірних виробів із платини, золота, клеймування та дорогоцінного каміння у розмірі 5% їх вартості;
- операцій з відчуження легкових автомобілів у розмірі 3-5%;
- операції купівлі-продажу нерухомості у розмірі 1%;
- послуг рухомого стільникового зв'язку у розмірі 7,5%.

Бюджетні ресурси Пенсійного фонду поділяються на два види: власні та кошти, які є переданими. Власні доходи включають до свого складу обов'язкові і добровільні внески громадян, підприємств і установ. До них також відносять дохід, отриманий від фінансових та штрафних санкцій, інші види надходжень. Переданими є кошти, які формують бюджет Пенсійного фонду України за рахунок надходжень з державного бюджету.

У таблиці 1 представлено динаміку власних та переданих фінансових ресурсів бюджету Пенсійного фонду України у 2020-2022 роках. Так, за цими даними бачимо показники зростання доходів бюджету Фонду з 466,2 млрд грн до 620,4 млрд грн, ріст склав на 154,2 млрд грн. За 9 місяців 2023 року доходи бюджету Пенсійного фонду становили 568,2 млрд грн. У порівнянні з аналогічним періодом 2022 року загальний обсяг доходів бюджету Фонду зріс на 132,4 млрд грн, або на 30,4%. Частка фінансових ресурсів, отриманих з державного бюджету, становить в межах 34,7 – 39,6% за різними роками в період 2020-2022 років. Вони, як правило, мають цільове спрямування і стосуються фінансового забезпечення виплати пенсій. Їх обсяг в розрізі аналізованих років може різнитися і залежить від основних напрямів соціальної політики тактичного і стратегічного характеру. Зокрема, у 2019-2020 роках це стосувалося коштів державного бюджету, спрямованих на боротьбу з пандемією COVID-19.

У 2022-2023 роках – це були компенсаційні виплати для внутрішньо переміщених осіб внаслідок активної фази війни в Україні.

Таблиця 1

**Динаміка доходів бюджету Пенсійного фонду України
за період 2020-2022 років (млрд грн)**

Показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Зрост./ зменш.
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	
Доходи ПФУ, всього, з них:	466,2	100,0	512,8	100,0	620,4	100,0	154,2
Власні надходження з урахуванням залишку коштів, в тому числі:	281,8	60,4	335,1	65,3	403,9	65,1	122,1
сума ЄСВ на ЗДПС	254,5	58,7	301,4	58,7	375,4	60,5	120,9
кошти, сплачені банками за користування тимчасово вільними коштами ПФУ	0,1	0,02	0,17	0,03	0,3	0,05	0,2
сплата ЄСВ на ЗДСС за деякі категорії застрахованих осіб та покриття недоотриманих сум коштів від застосування розміру ЄСВ (Постанова КМУ)	21,5	4,6	26,4	5,1	23,6	3,8	2,1
кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій (за списком № 1)	3,5	0,8	3,9	0,8	2,7	0,4	-0,8
кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій (за списком № 2)	1,9	0,4	2,1	0,4	1,7	0,3	-0,2
кошти на виплату пенсій іноземним пенсіонерам на території України	0,1	0,03	0,17	0,03	0,2	0,002	0,1
Залишок на початок року	0,2	-	0,9	-	-	-	-
Кошти Державного бюджету України на:	180,7	38,8	174,7	34,2	209,3	33,7	28,6
- пенсійне забезпечення військовослужбовців, виплата пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами	136,1	29,2	150,5	29,3	178,9	28,8	42,8
- покриття дефіциту коштів ПФУ для виплати пенсій	34,4	7,4	23,9	5,7	29,9	4,8	-4,5
- погашення заборгованості пенсійних виплат за рішенням суду	0,2	0,04	0,36	0,07	0,4	0,06	0,2
- виплата одноразової допомоги у зв'язку з поширенням COVID-19	10,0	2,1	-	-	-	-	-
Кошти Державного бюджету України для завершення надання одноразової допомоги застрахованим особам, які можуть втратити доходи у разі повної заборони сфери їх діяльності при обмежувальних заходах	-	-	0,2	0,04	-	-	-
Кошти Державного бюджету України на виплату одноразової грошової допомоги у зв'язку з хворобою COVID-19 та її наслідками	3,6	0,8	2,7	0,5	-	-	-
Кошти Державного бюджету України на виплату житлових субсидій та пільг на оплату ЖКП, з придбання пічного побутового опалення і газу	-	-	-	-	6,4	1,03	-
Кошти Державного бюджету України для виплати щорічної разової грошової допомоги ветеранам війни і жертвам нацистських переслідувань (Постанова 540 КМУ, 2022 рік)	-	-	-	-	0,8	0,1	-

Динаміка надходження коштів з державного бюджету до бюджету Пенсійного фонду за період 2020-2022 років вказує на їх зростання з 180,7 млрд грн до 209,3 млрд грн, приріст становив 28,6 млрд грн. За 9 місяців 2023 року кошти державного бюджету становили 216,1 млрд грн, або 38% загального обсягу доходів бюджету Пенсійного фонду України. З цих коштів 32,7% або 186 млрд грн було спрямовано на фінансування пенсійних програм, 4,5% або 25,5 млрд грн – на виплату пільг і житлових субсидій і 0,8% або 4,6 млрд грн коштів становили інші доходи.

Серед власних доходів бюджету Фонду найбільше коштів формувалися для пенсійного забезпечення військовослужбовців та виплати пенсій, підвищень і надбавок до них, які були призначені за різними пенсійними програмами. Ріст доходів Пенсійного фонду за цим напрямом у 2020-2022 роках склав 42,8 млрд грн, що займало більше 85% усіх коштів, переданих з державного бюджету. Також, окремою групою доходів бюджету Фонду у 2020-2021 роках стали кошти державного бюджету на виплату одноразової грошової допомоги через поширення COVID-19 та боротьбою з наслідками хвороби, загальний обсяг яких становив 3,6 млрд грн та 2,7 млрд грн за аналізованими роками у порядку зростання. Їх частка коливалася в межах 0,5 – 0,8%.

Для доходів бюджету Фонду у 2022 році було характерним відновлення такого напрямку як кошти на оплату житлових субсидій та пільг за послугами ЖКГ, зокрема щодо придбання пічного побутового опалення і газу. Ці значення становили 1% усіх доходів бюджету Фонду. «З жовтня по грудень 2022 року 2643,4 тис. осіб отримали житлові субсидії та пільги на загальну суму 6,4 млрд грн» [1]. Відповідно до Постанови КМУ у 2022 році здійснено виплати щорічної разової грошової допомоги жертвам нацистських переслідувань і ветеранам війни, питома вага цих коштів у структурі доходів бюджету Фонду становила 0,1%, а у абсолютних показниках – 0,8 млрд грн.

Серед власних доходів бюджету Пенсійного фонду України найбільшу частку займає єдиний соціальний внесок (ЄСВ), яка у 2022 році складала 60,5% у структурі доходів бюджету Пенсійного фонду і 92,9% – у структурі власних доходів бюджету Фонду. Динаміка мобілізації ЄСВ у 2020-2022 років вказує на їх ріст з 254,5 млрд грн до 375,4 млрд грн, чи на 120,9 млрд грн. За 9 місяців 2023 року обсяг надходження ЄСВ становив 307,7 млрд грн.

З 2016 року розмір ЄСВ становить 22%, його розрахунок здійснюється із фонду заробітної плати усіх категорій платників (за винятком інвалідів). Цей платіж зараховується на рахунки територіальних управлінь ДКСУ на ім'я відповідних органів ДПСУ.

На протязі січня – вересня 2023 року на 12,4 тис. збільшилася чисельність юридичних осіб – платників ЄСВ. За поданими даними ДПСУ станом на 01.09.2023 року на обліку було 2803,9 тис. осіб – платників ЄСВ, що більше на 95,1 тис. осіб у порівнянні з початком року (станом на 01.01.2023 року).

Загальна чисельність осіб, які є застрахованими станом на кінець 2022 року становила 10,8 млн чол., з яких 8,6 млн чол. є найманими працівниками. З числа найманих працівників 1620,7 тис. чол. отримали заробітну плату на рівні меншому

за мінімальний (6700 грн), з яких 308,9 тис. чол. – це працівники бюджетної сфери. Їх частка «у загальній кількості найманих працівників зросла з 11,5% у грудні 2021 року до 18,8% у грудні 2022 року. Порівняно з груднем 2021 року чисельність осіб, у яких рівень заробітної плати менше мінімального розміру заробітної плати, збільшилась на 497,2 тис. осіб» [1]. Показник середньої місячної заробітної плати в Україні, який враховується при розрахунку ЄСВ у 2022 році зріс на 2,9% до рівня 13376,21 грн, що на 382,6 грн більше ніж у з 2021 році. Діяльність Пенсійного фонду України передбачає постійне проведення моніторингу щодо інформації, яка має місце в реєстрі застрахованих осіб з метою виявлення будь яких ознак використання праці неоформлених осіб за їх трудовою діяльністю та порушень чинного законодавства про працю. Фонд також долучається до проведення відповідних заходів реагування.

У 2022 році в результаті моніторингу реєстру застрахованих осіб територіальні органи Пенсійного фонду України передали інформацію органам Державної служби України з питань праці про 337,6 тис. страхувальників (щодо 3597,1 тис. застрахованих чол.), які мають ознаки порушень чинного законодавства про працю. За 9 місяців 2023 року їх чисельність складала 309,7 тис. осіб (щодо 3459,1 тис. застрахованих чол.). На підставі результатів проведеного моніторингу у 2022 році було легалізовано 38,6 тис. робочих місць, результатом чого було додатково мобілізовано коштів у сумі 66,7 млн грн. А за 9 місяців 2023 року показник легалізації заробітної плати становив 55,9 тис. робочих місць та додаткових надходжень у вигляді сплати ЄСВ на суму 93,7 млн грн.

Таким чином, в системі доходів бюджету Пенсійного фонду України ЄСВ є найбільшим джерелом фінансових ресурсів, відтак, в Україні основні зусилля повинні бути спрямовані на легалізацію заробітних плат наших співвітчизників та підвищення рівня їх податкової культури.

Список використаних джерел:

1. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2022 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2157200-zvit-pro-robotu-organiv-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2022-rik/>
2. Інформаційно-аналітичні матеріали до звіту про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2020-2022 рр. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.com.ua/news/2023/01/3/616>
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
4. Сидор І. П., Денисюк Т. В. Державне пенсійне страхування в Україні: виклики сучасності та напрями реформування. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 1 (70). С. 22-35.